

TER WILLE VAN DE WERKELIJKHEID

Cornelis Verhoeven, *Hetzelfde anders, Postacademische uitweidingen*, Best, Damon, 1997, 221 blz., 798 Bfr., ISBN 90 5573 431 4

Van het academisme heeft Cornelis Verhoeven nooit heel veel last gehad. Hij heeft er zich, als student, moeten aan onderwerpen om geen amateur-dilletant te worden, en als hoogleraar heeft hij er zich – gelukkig – vaak kunnen aan onttrekken om niet aan het specialisme ten onder te gaan. Daarom hebben zijn publicaties altijd een frisheid behouden die in de vakfilosofie vaak zoek is. De wijsbegeerte hoort, als vorming, op de universiteiten en hogescholen thuis, maar zij kan in die onderwijsinstellingen bezwaarlijk opgesloten blijven, indien wel, dan verwordt ze tot wat men slechts 'philosopher's philosophy' kan noemen, een slang die zich in de eigen staart bijt en zich dus van de wereld, van de stad en van de gemeenschap afwendt. De honderden essays die Verhoeven geschreven heeft en zeker niet in de eerste plaats in vakbladen publiceert, zijn er voor al wie zich de tijd gunt voor beschouwelijkheden en die zich niet opgejaagd voelt om nuttige lectuur voor 'onderzoek' door te nemen. Dit geldt ook voor de twee-en-twintig opstellen (waarvan er een in dit tijdschrift verscheen: 'Niets anders dan...') die hier in de fraai ingebonden bundel zijn bijeengebracht. Sommige essays zijn nauwelijks enkele bladzijden lang, maar hoe kort ook, ze nodigen uit om niet overhaast van het ene opstel naar het andere te hollen. Verhoevens gedachtegang raakt stilaan bekend, en toch weet hij zo vaak weer te verrassen en tot scepsis aan te zetten. Hij levert zijn voortdurende strijd met de taal die hem de indruk kan geven de werkelijkheid te vatten of waarheid te onthullen. Maar voor zoveel parmantig succes schrikt hij terug, slaat dan een andere weg in, herformuleert een aantal vragen, blijft hangen bij de vruchtbare geschiedenis van een woord en hoedt zich voor definitieve besluiten. Aan de argwaan voor veel zekerheden gaat hij niet voorbij, hij koestert die zelfs en steekt de draak met beslissende theorieën over het wezen van de waarheid, de werkelijkheid of de menselijke existentie. Hij ontwaart gemakkelijk agressiviteit in denken en weten en laat dan de gelegenheid niet voorbij gaan om allerlei vormen van intellectuele bazigheid te ironiseren. Wie ware uitspraken over de werkelijkheid verzamelt, catalogeert of in een bestand meent te kunnen opslaan pretendeert teveel, maar denkt te weinig. Immers "'Werkelijkheid' is uiteindelijk het onherleidbare en dus ook het niet te verklaren feit dat de dingen er zijn. Het besef daarvan, de meest fundamentele en de meest serieuze vorm van denken, is woordeloos. De taal, inclusief haar mummelende oefenperiode of haar aanloop, en haar mompelende nawerking is misschien maar een eiland in een oceaan van zwijgen. Het lijkt me dan ook een deprimerende vergissing taal en denken gelijk te stellen, de taal zo ver te laten reiken als het leven en de stilte te beschouwen als het rijk van de dood en wat daarna komt" (p. 51). Een te grote argwaan ten aanzien van het woord? Soms lijkt het erop en dan beoefent

Verhoeven toch de kunst van de paradox waarin hij tegelijk zoveel schrijft (om te exploreren, te begrijpen, te verstaan, te verhelderen, te benaderen, te vermoeden en te gissen) en de machteloosheid van al dat schrijven onderkent en uiteindelijk zelfs toejuicht. Misschien kunnen we deze paradox als volgt verstaan: wie helder wil schrijven om de werkelijkheid aan de dikke mist van het enigmatische te onttrekken, zou zich moeten realiseren dat hij meer verhult dan onthult, en zou tot het besef moeten komen dat het zich verhullen wel eens tot het wezen van het agressieve kennen zou kunnen behoren. Is dit al te abstract? Eigenlijk niet als we goed toezien wat er gebeurt wanneer iemand een poging onderneemt de werkelijkheid van een fenomeen bloot te leggen. Het is in dit opzicht goed het opstel 'Kun je zwemmen in H₂O?' te lezen (pp. 116-125) en de kritiek op het reductionisme, 'Niets anders dan...' (pp. 126-135), die er op volgt. Het kind, dat een echtpaar verwacht, een zygote, en het water, waarin we zwemmen, H₂O noemen zijn reducerende uitspraken, omdat ze in hun pretentieuze duidelijkheid de werkelijkheid eerder onrecht aan doen dan haar te verhelderen. Vaktermen (of geleerde termen) hanteren om iets aan te duiden dat niet van toepassing is (de verwachtende ouders houden van het op komst zijnde kind en niet van een zygote, en bij het zwemmen geniet ik van het heerlijk frisse water en niet van H₂O) is de werkelijkheid willen manipuleren binnen een jargon. Hier ziet men af van een reëel bestaan, schrijft Verhoeven, want deze termen "hebben betrekking op een lege wereld, een wereld waarvan zij het bestaan niet bevestigen" in de geëvoceerde context van het 'houden van' of 'kunnen zwemmen in'. "Zelfs een tautologie, een toppunt van onbetwistbare zekerheid, is niet waar of althans niet interessant, als zij niet tegelijk ook zegt, dat datgene waarvan ze zegt dat het is wat het is, ook echt bestaat en iets is. Zaken zijn alleen maar zaken als er zaken zijn die ons iets zeggen over de zaken waarover wij praten" (p. 125). Dat is per slot van rekening de fenomenologie die in het beschrijven van (aspecten van) de wereld naar de zaken zelf wil gaan en de zaken niet onder een dikke korst 'theorie' wil bedolven zien of door een systeem weg verklaard.

Uit deze bundel opstellen haal ik ter afsluiting een fragment aan (uit 'Terugblik op de leegte', p. 109) dat voor zichzelf spreekt en mij bezig houdt: "De beste teksten moeten wij telkens weer herlezen; en zij geven zelfs dan nooit al hun raadsels prijs. Het gebeurt zelfs dat zij bij de eerste herlezing glashelder lijken, maar op het tweede gezicht ondoorzichtig worden, zoals glasplaten die op elkaar worden gestapeld. Als wij weinig waarde hechten aan een tekst of als wij ons vermogen om daar op het eerste oog alles uit te halen wat erin zit, hoog aanslaan, als wij haast hebben of alleen maar op de praktijk gericht zijn, is er geen sprake van herlezing, terugblik en reflectie, eerder van snel lezen, overslaan en vergeten. Als het lezen voorbij is, is ook de tekst voorbij en geconsumeerd of verslonden. Dat is een dubieuze manier van lezen, want teksten zijn bedoeld om te blijven, weerstand te bieden tegen de vergetelheid en opnieuw gelezen te worden. Zij vormen op zich zelf een typisch voorbeeld van een verleden waarnaar wij telkens kunnen terugkeren".

Jacques DE VISSCHER